

TRANSLATAR I TRANSFERIR
LA TRANSMISSIÓ DELS TEXTOS I EL SABER
(1200-1500)

Edició a cura
d'ANNA ALBERNI, LOLA BADIA i LLUÍS CABRÉ

Santa Coloma de Queralt

2009

GEOGRAFIA I HISTÒRIA DE LA POESIA OCCITANOCATALANA DEL SEGLE XIV

MIRIAM CABRÉ, SADURNÍ MARTÍ I MARINA NAVÀS
(Institut de Llengua i Cultura Catalanes – Universitat de Girona)

I

La primera meitat del segle XIV és un període fonamental per a la història de la lírica catalana medieval^{*} perquè representa el pas d'una tradició trobadoresca, implantada als territoris de la Corona d'Aragó des del segle XII, al conreu d'una lírica que la crítica ja defineix com a catalana, encara que manté la llengua, les formes i els temes dels trobadors. Els nombrosos problemes historiogràfics del període dificulten, però, una interpretació de conjunt, que planteja preguntes molt evidents encara sense resposta, i de fet rarament formulades (com per exemple, per què conservem tan poca producció d'aquest període o quina influència té el consistori de Tolosa en el pas de la tradició trobadoresca a una tradició catalana).

Efectivament, el període presenta reptes interpretatius importants i un contrast notable entre la primera i la segona meitat del segle, especialment a partir del darrer quart. Abans de l'època de Joan I, la nòmina de poetes que podem situar entre els trobadors i els autors immediatament anteriors a Ausiàs March és escassa i una tradició manuscrita depauperada sembla reforçar aquesta sensació d'erm. Els poetes catalans actius durant aquests límits

^{*} Aquest article forma part del projecte *CODITECAM: Eiximenis y cancioneros* de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona (HUM2005-07480-C03-02/Filo) i s'ha fet amb el suport del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya. Els autors volen agrair els comentaris de Stefano Asperti, Lluís Cabré, Anna Radaelli i Jaume Torró.

cronològics no passen de la vintena, dispersos principalment en quatre manuscrits (*Sg*, *c*, *G* i *VeAg*, aquest darrer pertanyent al segle successiu). *Sg* recull l'obra de Joan de Castellnou, Tomás Peris de Foces i Joan Blanc.¹ Els poetes del Cançonet de Ripoll (*c*) identificats explícitament són el Capellà de Bolquera, Pere Alamany, Francesc, i inclou algunes peces anònimes. *G*, que en realitat són dos plecs facticis amb poesies de períodes independents, copia el debat de Jaume March amb el vescomte de Rocabertí, amb la sentència de Pere III, i en el segon plec, segurament ja als anys noranta, les dues peces conegudes de Llorenç Malloç, relacionades amb el consistori de Tolosa. *VeAg*, finalment, aplega poetes coneguts i poetes encara per situar, que podrien pertànyer a aquest període o ser lleugerament posteriors: la Reina de Mallorques, Pardo, Bernat de Palaol, Joan Sesavasses, Jaume Rovira, Joseta, Pere Tresfort, Ivany, Jaume Bonet, Figueres, Pere March, i un bon grapat d'anònims, alguns relacionats amb el consistori de Tolosa, a més de poetes ja citats en altres manuscrits, com el Capellà de Bolquera o Jaume March.² Tot plegat suma una cinquantena de poesies per a uns setanta-cinc anys de producció. Com hem vist, pel que fa a la tradició manuscrita les dades són igualment escasses: per a tot el període només hem conservat un cançonet líric, el manuscrit *Sg*, i la resta de poesies o bé es conserven en manuscrits de períodes posteriors (*VeAg*) o bé estan copiats en manuscrits que no són cançoners o que es conserven en estat fragmentari. Caldria afegir-hi, doncs, peces com ara les conservades en les guardes de registres notariais de Castelló d'Empúries.³

¹ De fet, Tomás Peris de Foces és aragonès, cosa excepcional entre els poetes actius a la Corona d'Aragó. Citem en aquest punt Joan de Castellnou perquè tradicionalment s'ha acostumat a considerar-lo català (d'aquí la forma catalanitzada del seu nom) i se l'ha inclòs en els estudis sobre aquesta època.

² Al cançonet *VeAg* algunes poesies d'aquest període pertanyen a autors d'origen occità com Uguet del Vallat, Peire de Rius o Ramon de Cornet. Per altra banda, convé de recordar que alguns autors posteriors, com Joan Basset o Gabriel Ferrús, tenen peces relacionades amb un consistori poètic no identificat.

³ Convé diferenciar els cançoners, que es van dissenyar com a reculls de poesia, dels manuscrits que copien la lírica ocasionalment però que han

Aquest estat de coses ha conduït la crítica, sovint, a presentar la producció del període anterior als March o Gilibert de Pròixida com a menor, en qualitat i quantitat, i situada sota l'ombra restrictiva del consistori tolosà, després d'una ruptura radical amb la poesia trobadoresca, de manera que l'antiga unitat cultural de l'àrea occitanocatalana quedaria reduïda al segle XIV a la influència de l'escola consistorial.⁴ La historiografia catalana ha seguit en això una noció força estesa en els estudis romànics: que la poesia trobadoresca s'ha de considerar extingida a final del segle XIII, com a conseqüència d'una decadència en el conreu líric després de la croada contra els albigesos, induïda sobretot pel control ferri de l'Església sobre els continguts (a través de la Inquisició i dels preceptes del consistori) i també per la desaparició dels motors econòmics i socials que feien possible l'existència d'una xarxa de creació i difusió (amb el resultat inevitable d'una producció escassa i ocasional).⁵

estat concebuts per a altres continguts, ja que els indicis sobre la transmissió que poden aportar són molt diferents. Així, hauríem d'excloure del cens de cançons catalans *c* i *G* i els reculls notariais de Castelló d'Empúries. Tanmateix la tradició catalana és tan exigua que qualsevol estudi de conjunt de la seva transmissió lírica ha de tenir en compte el total dels testimonis, sense oblidar-ne la diversitat. Vegeu, en aquest sentit, Cabré – Martí (2007) i la bibliografia que s'hi inclou.

⁴ Les poques mostres de poesia de producció 'catalana' anteriors als poemes conservats pel cançoner *VeAg* es troben en manuscrits no estrictament lírics (*c*, Castelló d'Empúries, etc.) que provindrien de zones aïllades o amb tradicions pròpies. La pobresa de la tradició manuscrita, però, dificulta les generalitzacions, i convida a l'anàlisi exhaustiva de cada testimoni. Lola Badia proposa de situar *c* al període de l'infant Pere d'Aragó (1305-80) i en una zona vagament identificada amb els dominis continentals del regne de Mallorca. L'únic element que destaca com a factor unitari del recull és el vincle amb la tradició trobadoresca, no hi ha una 'escola literària': «existència de diversos grups i individus coetanis de procedència social diversa, però amb una poètica més o menys afí» (154). Una visió complementària, que connecta la tradició local amb la més general, es pot llegir a Olivella (2002: 460-462) on, seguint pistes de l'anotació de Badia (1983), proposa contactes de mena diversa entre els poemes de *c* i alguns de *Sg* o *t*.

⁵ La perspectiva de Riquer (1980) és ben il·lustrativa de la visió més generalitzada de la lírica de la primera meitat del XIV. Analitza separatament *c* i la poesia tolosana, amb el suggeriment que el primer, que vincula al regne de Mallorca, és la continuació natural de la influència de Cerverí, que mar-

Efectivament, la llista de poetes corresponents a l'altra banda de les Corberes no és gaire àmplia: la suma de tots els autors conservats de la primera meitat del segle XIV no supera la vintena i els cançoners que els transmeten es poden comptar amb els dits d'una mà.⁶ Caldria, però, tornar a valorar-ne la suposada homogeneïtat i també els motius d'aquesta davallada. I, sobretot, remarcar que resulta abusiu aplicar-los *tout court* – com s'ha fet,

carà l'escola poètica catalana a redós de Pere III. Els poemes de *c* i els residus de *VeAg* «ens lliuren una visió de la lírica catalana en un moment que, més que transició, ve a representar l'inici d'una evolució des de la tradició trobadoresca pura, encara no contaminada (potser exceptuant la peça de Francesch) pel mal gust, la vulgar retòrica i les temences de l'escola de Tolosa» (Riquer 1980: II, 20). Per a la visió sobre l'escola de Tolosa i la seva influència en la poesia catalana del XIV, vegeu Riquer (1980: II, 21-32) i especialment l'apartat *Conseqüències de l'escola* («esclavitud de la forma ... limitació de temes poètics ... arbitrari provençalisme lingüístic ... i no deixà veure als catalans del segle XIV [que a la Itàlia amb la qual es relacionaven] s'estava produint una poesia nova i admirable» p. 32). Segueix en això una visió força habitual entre els occitanistes que porta Tavani (1980: 80), per exemple, a parlar d'«esfondrament de la civilització meridional» i de la desaparició dels poetes professionals, en aquest darrer aspecte seguint un suggeriment de Jeanroy (1941). Tavani afirma, també, que al XIV el conreu de la poesia trobadoresca havia «patit un oblit quasi complet» excepte a Catalunya i que el consistori de Tolosa i el de Barcelona estaven pensats per «fer reviure ... una tradició poètica que a Occitània havia callat del tot i que a Catalunya es conreava principalment ... en l'ambient cortesà».

⁶ El cens complet de testimonis lírics occitans del segle XIV es pot llegir a Zufferey (1981: xxii-xxix). Deixant de banda els cançoners trobadorescos occitans que recullen accidentalment poesia contemporània (l'obra del cavaller Peire Lunel de Montech, afegida amb posterioritat al cançoner *R*) i alguns manuscrits no lírics que recullen poesies aïllades, hauríem d'afegir-hi el Registre Cornet (*t*), més alguns pocs autors antics del Registre Galhac (*t³*) compilat per Guilhem de Galhac el 1484, i les peces trescentistes del cançoner provençal Giraud (*f*), escrit a Provença durant la primera meitat del segle XIV (cf. Asperti 1995: 19-42). Convé recordar, d'altra banda, que els immensos reculls *C* i *R*, d'aparença i acabats luxosos, van ser compilats a la primera meitat del segle XIV a Tolosa (o a Llenguadoc) i Narbona respectivament, en un moment en què part de la crítica postula que els ambients propicis per a la producció trobadoresca ja s'havien extingit. Mantenim la sigla *t³* per al Registre Galhac per comoditat, sense la implicació que estigui vinculat d'origen amb *t¹* i *t²* (els dos manuscrits que formen l'actual Registre Cornet).

encara que fos tàcitament – a la situació catalana, on per explicar una producció poètica i una transmissió manuscrita migrades a la primera meitat del segle XIV no es pot recórrer a la pressió cultural francesa ni es pot defensar la debilitat o la desaparició de les famílies nobles autòctones. Als territoris catalans hi continua regnant la mateixa dinastia que havia acollit els trobadors i que, a la segona meitat del segle, continuarà patrocinant la lírica de tall trobadoresc. En aquest sentit, doncs, potser convé reprendre una altra perspectiva crítica que, ja des del segle XIX, relativitza l'impacte restrictiu de l'Església, mira d'esbrinar el context històric específic de les obres conservades, i en remarca la relativa varietat temàtica i formal.⁷ Una línia reforçada, més recentment, pels treballs de Stefano Asperti, especialment a partir del seu il·luminador treball de 1985, on afirmava que «legami effettivi – ricostruibili attraverso i rami delle tradizione manoscritte e confermati talora da prove documentarie, come per esempio nel caso dei rapporti fra le corti di Foix e di Barcellona – si siano mantenuti per buona parte del Trecento», tot plegat en un «quadro articolato, non riconducibile ad un processo storico univoco» (p. 101) sinó a la multitud de petits centres de producció que concorren amb el consistori de Tolosa i que també poden influir a Catalunya. Tot i l'èmfasi en la difusió local i el caràcter autòcton de la tradició catalana, la seva anàlisi convida a aprofundir en l'estudi atent dels contactes entre autors i dedicataris i en la circulació de materials literaris en l'àrea occitanocatalana encara als segles XIV i XV.⁸

⁷ Vegeu principalment el treball de Noulet – Chabaneau (1888), on s'a-profundeix en l'herència trobadoresca i el context històric de les poesies (XI–XIV) i es donen pistes de relacions amb la lírica francesa contemporània. També Jeanroy (1941) analitza els autors del període amb rigor, connectant la producció catalana i l'occitana, però amb una desconfiança de fons sobre la qualitat del període que considera producte de la represa burgesa després que la llarga decadència del segle XIII i la inactivitat cultural de les corts hagi eliminat els trobadors professionals. Més recentment es pot resseguir una valoració del període sense pressupòsits negatius a Olivella (1998), Fedi (1999), Passerat (2000) i Kelly (2005), entre d'altres, i en la tria d'una antologia tan interessant com la de Paden (2007).

⁸ Vegeu també les reflexions d'Asperti (1999) sobre la presència trobadoresca a la Corona d'Aragó i la tradició manuscrita que els duu fins al se-

Cal, en aquesta mateixa línia, trobar explicacions adequades al context català – que potser de retruc ajudaran a matisar la situació a Occitània – que s'adiguin també a les manifestacions líriques de la segona meitat del xiv i del principi del xv. Dit d'una altra manera: davant la connexió evident entre la lírica catalana de la segona meitat del segle xiv amb les arrels trobadoresques, hem de poder interpretar aquest mig segle que enllaça les dues tradicions de manera que puguem justificar o bé una continuïtat lírica o bé un *revival* de la tradició trobadoresca. En el primer cas, que correspon als pressupòsits d'aquest treball, caldrà identificar quina és la producció lírica que fa de pont i quins són els canals de circulació. Alternativament, en el segon, s'hauria d'explicar quan s'interrump la producció lírica i de quina manera es recupera la tradició revitalitzada. Tanmateix, en totes dues interpretacions, és fonamental una reavaluació del paper del consistori de Tolosa, sobretot de la seva naturalesa 'burgesa', que s'ha adduït per justificar la ruptura radical amb la tradició trobadoresca, i una valoració de si aquesta Tolosa burgesa s'ha convertit en l'únic gran focus de lírica a l'Occitània del xiv, substituint les antigues corts nobles.

Per començar a apuntar algunes respostes, i sobretot les vies de recerca a seguir, en aquest article ens centrarem en la producció lírica de la primera meitat del segle, i sobretot en les dades que aporten dos dels seus testimonis manuscrits, ja que és el moment que reclama amb més urgència una interpretació i les fonts crítiques són l'aspecte més desatès a l'hora de proporcionar-la. Per proposar una interpretació de més abast, que no pot encabir-se en els límits d'aquest treball, s'haurien de tenir també en compte aspectes que remunten a etapes anteriors, com ara la circulació dels trobadors a la Corona d'Aragó o el concepte problemàtic de 'trobador català' i, d'altra banda, superar altres esculls de la producció lírica (inclosa la de la segona meitat del segle), com per exemple les datacions i identificacions dels poetes en actiu, la descripció detallada dels altres testimonis conservats i la catalogació exhaustiva de notícies sobre manuscrits i poetes no conservats.⁹

gle xiv, amb apunts sobre alguns elements de continuïtat entre els trobadors tardans i el consistori.

⁹ Sobre tots aquests aspectes hi ha treballs recents o en curs que esperem que aviat permetin bastir aquesta interpretació global. Entre els articles

II

Començarem examinant dos reculls lírics del segle XIV, el cançoner Gil (*Sg*) i el Registre Cornet (*t*),¹⁰ observant sobretot els indicis que poden proporcionar sobre ambients de composició i de circulació de la lírica durant la primera meitat del segle, i fixant-nos en la personalitat dels poetes i dels personatges a qui adrecen els seus poemes. L'excepcional amplitud d'aquests dos testimonis en justifica la tria com a punt de partida d'aquesta anàlisi, i encara més si tenim en compte dos factors que la reforcen: a diferència d'altres testimonis contemporanis, els dos còdexs són pròpiament cançoners, és a dir manuscrits concebuts per transmetre un corpus líric; a més, la intersecció dels continguts dels dos reculls en facilita l'estudi conjunt (uns continguts que apleguen tant poesia trobadoresca com lírica del XIV, vinculada o no al consistori). Són elements rellevants perquè incideixen de ple en la mena de recepció de la lírica dels trobadors i tolosana en la cultura del segle XIV.

En el context dels pocs cançoners trescentistes de mà catalana, *Sg* ocupa un lloc singular, no només per la factura luxosa —tan excepcional en la tradició local— sinó també perquè trobadors i poetes del XIV hi apareixen copiats en peu d'igualtat,

més recents que proposen noves interpretacions sobre l'obra d'alguns d'aquests autors, vegeu Alberni (2006 i 2006a), Cabré – Torró (2008) i Riera (2008). També s'han publicat alguns treballs, majoritàriament recents, sobre els testimonis de la difusió lírica premarquiana: sobre els folis de Sant Joan de les Abadesses (Gómez – Riquer 2003); sobre *c* (Badia 1983); sobre les poesies de Castelló d'Empúries (Pujol 2001) i sobre el cançoner trobadoresc *V* (Zamuner 2003, ressenyat a Alberni 2005).

¹⁰ *Sg* va ser siglat inicialment com a *A* en la classificació de Massó i Torrents (1913-14: 30-48). Vegeu també Asperti (2002: 535-536), Avallé (1991: 104-105) i Cabré – Martí (en premsa). Anomenem *t* el cançoner occità factici conegut com a Registre de Cornet, les dues parts del qual Jeanroy (1916) va siglar *t'* i *t''*. Vegeu Noulet – Chabaneau (1888), Zufferey (1981: xviii-xxi) i sobretot Navàs (2007: 62-106), que n'ofereix el primer estudi monogràfic. Per a les dades que permeten identificar els poetes recollits en aquests dos cançoners i les referències bibliogràfiques pertinents remetem, respectivament, a Cabré – Martí (en premsa) i a Navàs (2007).

sense que cap element de la impaginació suggereixi discontinuïtat o desigualtat jeràrquica. En aquest sentit és també una raresa en la tradició occitana, que acostuma a recollir la lírica dels trobadors en cançoners monogràfics sense incloure-hi poesia d'altres èpoques o tradicions. Cal tenir ben present, però, que aquest criteri no és necessàriament un índex de ruptura entre la lírica del XIII i del XIV, sinó de la preferència dels compiladors pels trobadors antics, els clàssics podríem dir-ne, en detriment dels contemporanis (siguin del XIII o posteriors).

Si ha d'ajudar a resoldre, doncs, la disjuntiva entre continuïtat o *revival* que formulàvem més amunt, Sg apunta clarament cap a la continuïtat, no només per la presència de trobadors juntament amb una antologia del XIV, sinó pels indicis que aporta la seva impaginació. Evidentment, l'estudi s'haurà de completar amb l'anàlisi de la tradició textual, tot i que, com ja hem esmentat, el nombre reduït i l'estat fragmentari d'altres manuscrits dificulten la possibilitat d'arribar a conclusions generals. Quant a aquest aspecte, en l'escassa tradició catalana de cançoners lírics la convivència de trobadors i poetes contemporanis no sembla tan extraordinària: a més de Sg, la retrobem a VeAg; el fragmentari Mb també podria haver contingut poesia contemporània i al segle XV tenim notícies d'un manuscrit perdut que també combina les dues tradicions.¹¹

Alguns trets de la factura de Sg apunten, en canvi, a interpretacions inequívokes: la cura i el luxe d'aquesta compilació denoten un comitent proper a l'entorn reial (que en un altre treball hem proposat d'identificar amb el comte Pere II d'Urgell) i donen fe de la consideració que a la Corona d'Aragó rebien, encara al tercer quart del segle, els materials que s'hi van copiar.¹² L'anàlisi dels poetes contemporanis, sobretot, proporciona pistes interessants sobre els estímuls que van motivar aquesta compilació, ja que la tria respon a un doble criteri: els poetes o

¹¹ Per a VeAg vegeu Alberni (2003), per a Mb, Zufferey (1987: 274-279) i per al 'cançoner perdut de Girona', Beltran (2006).

¹² Sobre la història del còdex, les semblances de la decoració amb manuscrits produïts als tallers de la universitat de Lleida i la filiació urgençana, vegeu Cabré – Martí (en premsa).

bé estan relacionats amb l'entorn polític dels Urgell (sobretot Jaume I d'Urgell, comte de 1324 a 1347, pare de Pere II) o bé van participar al certamen tolosà. Seria erroni, doncs, definir el recull només com una antologia tolosana, com s'ha considerat sovint, menystenint el pes decisiu del factor urgellenc en una eventual reconstrucció dels orígens del cançoner. En aquest sentit, ni a la tradició manuscrita ni a la documental no trobem cap indici que, per exemple, Tomás Peris de Foces o Joan de Castellnou concursessin a Tolosa, i per altra banda Sg copia, d'alguns dels autors premiats que s'antologuen, altres obres que la rúbrica no identifica com a premiades.¹³

Així, els dos autors que obren la secció del segle XIV, Joan de Castellnou i Ramon de Cornet, estan certament relacionats amb l'entorn consistorial, però el recull de Sg és més una monografia de la seva poesia que un testimoni de la seva vinculació tolosa-

¹³ Les rúbriques de Sg no indiquen cap lligam explícit amb el consistori de Tolosa en una de les poesies de Ramenat de Montaut («Canço de mossen Ramenat de m(on)taut» f. 155r, BPP 563,2) i en una altra de Jaume de Tolosa («Canso den iagmes de tholoza» f. 118r, BPP 513,2). La peça afegida a les guardes finals, de Bertran del Falgar, tampoc no presenta cap vincle tolosà (la rúbrica diu simplement «bertran del falgar.» f. 127r). La manca de pistes històriques fa difícil d'afirmar que l'ordenació de les poesies premiades a Sg sigui cronològica. Llistem a continuació les rúbriques de Sg relacionades explícitament amb el consistori: 115r «Canço de mossen en Ramenat montaut caualer seynor de putg daniel p(er) que gazaynet la ioya en tholoza» (BPP 563,2); 120r «Canso q(ue) fetz mossen bertran de sant roscha can(on)-ge de sent esteue de tolosa e fo coronada» (BPP 487,2); 120v «Canso dança q(ue) fe mossen bertran de sant roscha e fo coronada» (BPP 487,1); 121r «Canso enamorada q(ue) fetz Mossen bertran de sant roscha e fo coronada» (BPP 487,3); 121v «iohan blanch catala gazaynet la uiioleta per aq(ue)sta canso.» (BPP 516,1); 122r «Aquesta canso fe Mossen bertran del falgar. Seynor de uila noua e fo coronada.» (BPP 485,1); 122v «Guillem uetzinas fet aq(ue)sta canso e fo sigilada el consistori de tholoza.» (BPP 511,1); 123r «Mossen bertran despayna fetz aq(ue)sta canso, e fo coronada.» (BPP 484,1); 117r «Canso q(ue) fe mossen b(er)n(at) de penasath donzel e fo coronada» (BPP 482,1); 117v «Canso coronada den iahmes de toloza» (BPP 513,1); 118v «Canso de mossen gasto comte de foix p(er) la qual gazaynet la ioya a tholoza» (BPP 495,1); 119r «Guillems borzatz daorlayachs fetz aq(ue)sta canso e fo coronada» (BPP 499,1); 119v «Guillem de borzach daorlach gazaynet la flor daglentina p(er) aq(ue)st s(er)uentes a toloza» (BPP 499,2).

na. De Joan de Castellnou, possiblement un xantre d'origen occità que produí a la cort catalana, s'hi copien els onze únics poemes que en coneixem. Dos dels seus *vers* estan adreçats a Alfons el Benigne (1327-36) i dues peces més al·ludeixen a moments del regnat de Pere el Cerimoniós (1339-42 i 1346 respectivament). En una altra peça, la seva coneguda defensa de la *fin'amors*, la segona tornada de la qual està adreçada a Tomás Peris de Foces, convida una llarga llista de nobles, majoritàriament catalans, a la cort de Juan Núñez de Lara (1313-1350), senyor de Biscaia (Pagès 1945: 129).¹⁴

La secció següent reproduïx divuit peces de Ramon de Cornet i és també un recull pensat com a compilació d'autor, on el caràcter consistorial hi és absent. (Com detallarem més endavant, el corpus de Cornet té un gran interès perquè evidencia la xarxa de contactes del poeta.)

La resta d'autors contemporanis copiats havien guanyat algun premi a Tolosa, segons les rúbriques. Aquesta secció antològica introdueix un canvi important en el criteri de la compilació: si des del començament del cançoner havíem llegit una sèrie de reculls monogràfics d'autor més o menys consistents (de diversos trobadors, de Joan de Castellnou i de Ramon de Cornet) delimitats per marques en la impaginació del còdex, a partir d'aquí les peces recollides es redueixen a un màxim de tres per poeta i apareixen agrupades en dos blocs.¹⁵

La historiografia literària ha dedicat poca atenció als poetes d'aquesta darrera secció, tot i que l'estudi del seu rerefons histò-

¹⁴ Una única rúbrica relaciona Joan de Castellnou amb el consistori («Conseyll qu'En Joan de Castellnou demandech al gay coven de Tolosa», Sg 138, BPP 518,1), però no indica pas que participés en el concurs. Sobre Joan de Castellnou, vegeu ara Martí (en preparació). A banda de les cançons, versos, sirventesos i la dansa copiades a Sg, Castellnou va escriure també dos tractats retoricogramaticals: el *Compendi* dedicat a Dalmau VII de Rocaberít (1309-24) abans de 1341 i una *Glossa del «Doctrinal» de Ramon Cornet* dedicada el 1341 a l'infant Pere de Ribagorça. Vegeu Casas Homs (1969) i les reedicions de Maninchedda (2002) i Cura Curà (2006), que no aporten novetats destacables.

¹⁵ Per a la relació entre impaginació i organització de materials al cançoner Sg, ens permetem tornar a remetre a Cabré – Martí (en premsa).

ric és imprescindible per determinar els orígens de la secció i per extensió del cançoner. Segons les identificacions que s'han pogut establir fins ara quatre dels autors són membres de la petita o gran noblesa occitana. Ramon At de Montaut, cavaller i senyor de Puidaniel, prop d'Autariba, al comtat de Tolosa, té dues peces a Sg, una de les quals va ser premiada; Bertran del Falgar, senyor de Vilanova (prop de Tolosa), adreça una de les peces al comte d'Urgell (segurament Jaume I) i l'altra, coronada a Tolosa, probablement a la seva muller, Cecília de Comenge, comtessa consort d'Urgell des de 1336; Bernart de Panassac, senyor d'Arroeda, al comtat d'Astarac (Armanyac), només hi és testimoniats amb una peça i és l'únic representant de la noblesa entre els set fundadors del consistori, a banda de ser l'únic amb obra poètica conservada.¹⁶ Una altra de les *cançons* premiades, amb la qual l'autor «gazaynet la joya a Tholosa», ve atribuïda a «mossen Gasto, comte de Foix», que tant podria ser Gastó II el Pros (1315-1343) com Gastó III Febus (1343-1391).

Dos poetes guardonats més, encara sense una identificació fiable, també estan relacionats amb la noblesa. Jaume de Tolosa adreça una de les seves dues peces a l'infant Ramon Berenguer d'Aragó, nascut el 1308 i documentat fins a 1364.¹⁷ Bertran d'Espanha podria ser el cavaller d'aquest nom que consta com a senescal de l'host del comte de Poitiers el 1358.¹⁸ De quatre dels poetes antologats no en tenim cap dada que permeti proposar una identificació precisa. Es tracta de Guilhem de Borzac d'Aurilhac (2 peces), Guilhem Vetzinas (1 peça), Joan Blanch (1 peça), «catala» segons la rúbrica, i Bertran de Sant Roscha (3

¹⁶ La rúbrica de Sg identifica l'autor com a «donzell», mentre que la recensió de *t* el presenta com a «senhor de Roeda» (xxviii; Noulet – Chabaneau 1888: 56-61).

¹⁷ En les seves poesies Jaume de Tolosa parla del seu exili («car mi vey sol, fora de mon pahis | per tractamen de lausengers devis, | que m'an loynat de leys que tant desir» Sg f. 117v) i de com s'ha refugiat a la cort de l'infant Ramon Berenguer («L'infan Ramons Beringier es castells / hon se recuyl qui d'amors es feritz. / E pus sos cors de be far nos es ditz / do-l ma xanço en loch d'altres joyels» Sg f. 118v).

¹⁸ Vegeu el document transcrit a Vic – Vaisette (1872-75: VII, 208). Podeu veure'n una notícia més completa a Cabré – Martí (en premsa).

peces), del qual la rúbrica diu que era «canonge de Sent Esteve de Tolosa».

Finalment, un cas ben especial és el de Tomás Peris de Foces, membre d'una poderosa família aragonesa, del qual *Sg* copia dues peces sense relació amb el consistori: una *canso* i un *vers*, aquest darrer adreçat a Pere III, possiblement per intercedir en favor del seu germà, Jaume d'Urgell, cap a 1347.¹⁹

Les peces contemporànies copiades a *Sg* són *unica*, amb la notable excepció de les divuit poesies de Ramon de Cornet, conservades també a l'anomenat Registre Cornet (*t*). Es tracta d'un còdex compilat probablement a Tolosa entre 1340 i 1360, dedicat principalment a copiar l'obra d'aquest autor.²⁰ L'obra de Cornet el vincula amb algunes de les cases més importants d'Occitània i indica de manera inequívoca que aquests llinatges, encara a inicis del segle XIV, continuaven relacionats amb la lírica de tall trobadoresc i la protegien. Endreça tres poesies als senyors de Lombers: dos *vers* (XXI i XXII)²¹ a Gui de Comenge i una *canso replicada* (LIII) a la seva segona muller, Índia de Caumont. Un *sirventes* (II*) a Gastó de Lévis (c. 1305-a. 1351), senyor de Leran, a l'Arièja. Dues *cançons* (XIV i XVI) a la comtessa d'Armanyac, Regina de Got, muller del comte Joan d'Armanyac i Rodés i neboda del papa Climent V. Una *epistola* i un *vers* (V i XXIII) al bisbe de Lavaur, Roger d'Armanyac. Un *sirventes* (I) a Alfons d'Espanha, senyor de Lunel, també conegut com a Alfonso de La Cerda

¹⁹ Vegeu Cabré – Martí (en premsa). Sadurní Martí prepara, a més, un estudi complet sobre la figura de Tomás Peris de Foces.

²⁰ Es tracta d'un còdex factici format per dos manuscrits (*t*¹ i *t*²) que no conserven cap colofó. Les úniques dades que poden ajudar a la datació i localització del manuscrit procedeixen de les escasses pistes internes que permeten datar alguna peça i de la descripció material del còdex. Les filigranes són de localització difícil, però retrobem dos dels tres tipus de paper emprats en la confecció d'aquest còdex en documents notariais de la comunitat de Tolosa. De tot plegat en podem deduir que *t*¹ data de la dècada dels quaranta, entre 1340 i 1349, i *t*² dels anys cinquanta (Navàs 2007: 67-68).

²¹ La numeració d'aquestes peces és la de l'edició Noulet – Chabaneau (1888), excepte les dues primeres peces del cançonier, que els editors van ometre i que aquí marquem amb un asterisc.

(1289-1327). Escriu un *planb* (XLIX) a Amanieu VII (1298-1324), senyor d'Albret, mort el 1326 (Marquette 1978). En un dels seus *partimens* amb un desconegut Guilhem Gras (XXXI) nomena jutges Joan i Guilhem de Fontanes, cònsols de Sant Antoní.²² Cal afegir alguns dels interlocutors dels seus debats poètics: Guilhem Alaman, amb qui tensona satíricament cap a 1325-33 (xxx), pertany a una família noble de l'Albigès (Noulet – Chabaneau 1888: xv-xvii). Cornet va glossar un *vers* del noble Bernart de Panassac (*En vos lauzars es, Dona, mos aturs* BPP 482,2), al qual ja ens hem referit en parlar de Sg. Finalment, endreça una *epistola* (vi) a Guiral Ot, ministre general de l'orde de sant Francesc (1329-1342), i tres peces (iv, xii, xvi) als «trobadors» del consistori de Tolosa.²³ (Fora de la tradició manuscrita de *t*, cal recordar, en aquest context de reconstrucció dels mecenatges, que Cornet va dedicar el seu *Doctrinal* poètic a l'infant Pere de Ribagorça el 1324.) És notable, doncs, tant el nombre de cases nobles implicades com la varietat de gèneres i registres en la lírica de què són destinataris.

A més de l'obra de Ramon de Cornet, *t* transcriu també deu peces de Peire de Ladils, advocat de Bazàs, a la frontera entre la Gascunya i la Guiana: tres *dansas*, dues *tensons* amb Cornet, quatre *cansons* i una *pregaria*.²⁴ Ladils era membre d'una coneguda família aquitana i també es relaciona a través de la poesia amb diversos membres de la noblesa. Una de les *cansos* (XLIII) està adreçada a una Esclarmonda de la Tor encara per identificar. A la *pregaria* (*t*² v) demana tornar a Bazàs, després d'un exili forçat, i sol·licita la intervenció de Tibaut de Barbazan, documentat a partir de 1339 com a governador del rei de França a Bazàs (Marquette 2002: 94) i a partir de 1355 com a senes-

²² Sobre els Fontanes i la seva accessió al consolat de Sant Antoní, vegeu la tesi en curs de Marina Navàs.

²³ A la peça n. xvi els trobadors tolosans comparteixen endreça amb la comtessa d'Armanyac. L'endreça de la *canso* n. xii només apareix a Sg, la recensió del qual afegeix una *tornada* (Olivella 2002: 282).

²⁴ Per als textos de Peire de Ladils vegeu ara Romieu (2002) i per a la seva contextualització històrica Marquette (2002). Per evitar confusions citem les peces de Ladils també segons la numeració de l'edició de Noulet – Chabaneau (1888).

cal de Carcassona (Noulet – Chabaneau 1888: xxiv-xxv, n. 2). Aquest mateix Tibaut és el jutge proposat per Ladils en una de les *tensons* (LVI) amb Cornet.²⁵

Entre els poetes que completen el recull de *t* hi trobem també Arnaut Vidal de Castelnaudari (xxxvii) i Ramon d'Alayrac (xxxviii), guanyadors dels dos primers premis atorgats pel consistori tolosà, i el poeta identificat per la rúbrica com a «pare de Ramon Cornet» (xxxix), així com Peire Duran de Llemotges (xl), amb una poesia adreçada a un Gastó de Foix, que deu ser Gastó II.²⁶

Les endreces a personatges de la noblesa occitana i la conservació de poesies compostes per nobles a *Sg* i *t* demostren a bastament la pervivència de l'associació entre noblesa i lírica encara al segle XIV. Per poder interpretar correctament aquest període és imperatiu, doncs, definir i estudiar aquesta xarxa occitanocatalana de creadors i receptors de poesia, que dibuixa un mapa distribuït en dues zones, aparentment aïllades geogràficament, però en realitat íntimament unides per aliances matrimonials i també per interessos polítics i estratègics que de vegades afloren als poemes (com la Guerra dels Cent Anys o els conflictes del Cerimoniós amb els seus parents).²⁷ En primer lloc, un nucli vinculat a la cort catalana, tant als monarques (Alfons i Pere) com als infants d'Aragó Pere, casat amb Joana de Foix el 1321; Jaume, casat amb Cecília de Comenge el 1336; i Ramon

²⁵ Ramon de Cornet era partidari d'Eduard III i rebutja la proposta de Ladils perquè acusa Tibaut d'afrancesat: «Peys de Ladils, resposta-us fau desse / que ja'n Titbaut[z] no jutjara per me, / quar yeu no say veramens escudier / major franes, baro ni cavalier, / per que d'ayso no vuelh sa conoysshensa» (vv. 70-74; Romieu 2002: 50).

²⁶ Al *t*³ aquesta poesia és atribuïda a Peire de Montlasur. Si s'accepta aquesta atribució el poema s'ha de datar el 1373, però això no encaixa amb la datació de *t*. D'altra banda, el salt cronològic entre la data del concurs i la còpia del Registre Galhac suggereixen també que la identificació de *t* és la correcta.

²⁷ La presència de temes polítics i d'actualitat és un dels elements que distancien aquesta lírica occitanocatalana de les directrius del consistori, com ja va destacar Olivella (2002: 449-56).

Berenguer. En segon lloc, un altre nucli vinculat a les corts occitanes que encara perviuen a finals del segle XIII, a vegades sota el control de famílies que tradicionalment havien dominat aquests territoris, a vegades sota noves cases que els van obtenir després de la croada contra els albigesos o en altres conflictes del segle XIII. Ens referim a les cases de Comenge, Foix, Armanjac, Lunel i Bazadàs, algunes de les quals tenien estratègies matrimonials actives que les emparentaven amb membres de la casa comtal de Barcelona. I hem de sumar a aquesta llista la ciutat de Tolosa i el seu patriciat urbà.²⁸

III

Un cop constatat que no només existeix una forta connexió entre els centres de producció i circulació poètica que indiquen *Sg* i *t*, sinó també que aquests centres formen una xarxa activa de corts trescentistes, connectada políticament i vinculada als mateixos autors i ocasionalment al consistori, podem començar a apuntar algunes respostes a les preguntes formulades a l'inici. Dins d'aquest context occitanocatalà que acabem d'esbossar, el buit de producció que presenta la lírica catalana a la primera meitat del XIV podria ser només aparent i s'hauria de poder omplir, indistintament, tant amb poetes occitans com catalans, perquè és perfectament coherent comptar com a producció d'un entorn determinat aquella que s'hi produeix i consumeix, independentment del lloc de naixement de l'autor. És una interpretació a la qual convida el precedent dels trobadors, amb qui *Sg* corrobora una continuïtat. La presència de dues figures com Castelnou i Cornet en un recull de factura catalana indica que el suposat buit de producció potser no és més que un efecte òptic que demana un canvi de perspectiva. Si sumem al cens de la lírica que s'ha considerat com a catalana l'obra de Cornet, Castell-

²⁸ La llista podria incloure també un comtat tan rellevant en la història de la cultura trobadoresca com el de Rodés, perquè Regina de Got, a qui Cornet endreça peces, estava casada amb el comte Joan I d'Armanjac i de Rodés.

nou (i potser fins i tot Ladils, per exemple), l'haurem augmentat en vuitanta peces, una xifra gens menyspreable.

Una il·lusió òptica semblant podria haver afectat el judici sobre la tradició manuscrita. El nombre de testimonis en aquest període és certament escàs, però hem d'anar molt en compte a evitar de projectar les xifres del total de la tradició manuscrita trobadoresca o de la catalana del xv sobre la situació del segle xiv català. Quan parlem de pocs manuscrits estem pressuposant que existeix una xifra que podríem considerar adequada. Si la quantitat de testimonis del xiv no ho sembla, és, a banda de les pèrdues documentades o presumibles, perquè hi apliquem dos factors de distorsió d'acord amb la història de la literatura romànica. Per una banda, comparem la migradesa del període amb l'abundància de cançoners trobadorescos copiats a Itàlia entre la meitat del segle xiii i el primer terç del segle xiv, però cal no oblidar que la florida italiana és el resultat, molt ben estudiat, d'una cultura escrita particular, gairebé exclusivament vèneta, i a vegades lligada a occitans que havien emigrat cap a aquelles terres.²⁹ Per altra banda, comparem els manuscrits del període amb la respectable quantitat de cançoners lírics catalans del segle xv, però en realitat la majoria d'aquests reculls deriven directament de l'èxit d'Ausiàs March i de la poesia produïda pels seus imitadors i els imitadors dels seus imitadors, i per tant no és transportable automàticament a la situació del segle anterior. I finalment cal tenir en compte un factor de distorsió addicional, relacionat amb la transmissió manuscrita: els diversos criteris que cada testimoni manuscrit ha aplicat en la seva selecció, entre els quals l'exhaustivitat no és necessàriament el principal.

Per tal d'avaluar el corpus que ens ha pervingut hem de tenir en compte les particularitats de cada testimoni, la manera com s'ha compilat i seleccionat. Així, per exemple, el cançoner català *VeAg*, un ampli recull que col·lecciona l'obra dels poetes catalans aproximadament entre els anys 1370-1420, també copia poesia

²⁹ Sobre la compilació i còpia de cançoners a Itàlia i l'ambient cultural en què es va produir vegeu especialment Folena (1976) i Meneghetti (1992) i (1999). Per als efectes en la tradició manuscrita, sobretot Avalle (1991: 75-89) i Asperti (2002).

de la primera meitat del segle XIV, al costat de trobadors i poetes francesos. La seva selecció de poesia trescentista és un bon exemple de la necessitat de matisar la mera descripció quantitativa amb els resultats de l'anàlisi de cada còdex. Només gràcies a l'estudi dels diversos estrats que componen el recull actual podem veure que no es poden mesurar totes les seccions amb mateix raser.³⁰ Així si apliquéssim de manera generalitzada l'assumpció que *VeAg* recull *corpora* abundants (tal com es desprèn de les seccions amb poetes més moderns) i que la còpia de poques peces indica que es tracta d'un poeta ocasional, podríem arribar a la conclusió errònia que un dels autors antics, Cerverí, del qual només en reporta una peça, és un poeta de producció escassa i en canvi se n'han conservat 113 més en altres fonts, sobretot a *Sg*. El mateix podria dir-se de Cornet, del qual només en copia un poema didàctic, tot i que és l'autor de més de cinquanta peces conservades. La diferència que s'evidencia en el criteri de compilació entre els autors més moderns i els més antics ens hauria de fer sospitar que la producció dels autors de la primera meitat del XIV devia (o si més no podria) ser molt més extensa que la petita mostra copiada a *VeAg*. Per exemple, només recull un poema de Peire de Rius, però el fet que estigui documentat com a trobador del comte de Foix i a la cort d'Elionor de Sicília fa força improbable que tingués una producció tan minsa.³¹ És per això que, per valorar la tradició catalana, a banda de tenir present el cens d'autors és imprescindible poder comptar amb un estudi complet de cada testimoni.

Hem exposat fins ara els indicis per afirmar que la producció lírica a la primera meitat del segle XIV és més àmplia del que mostra la tradició manuscrita conservada, sobretot quan s'interpreta des d'un punt de vista exclusivament català. Però després de resituar la recerca en l'àmbit occitanocatalà i constatar l'exis-

³⁰ Vegeu l'estudi dels estrats compilatius de *VeAg* a Alberni (2003: 105-130).

³¹ Sobre Peire de Rius, vegeu Riquer (1954), on reuneix i comenta dos documents on es presenta Rius a la cort d'Elionor de Sicília, però se l'identifica també com a trobador 'de danses' i 'de cançons' de la casa del comte de Foix.

tència d'una xarxa de corts culturalment actives en aquest període, hem de replantejar l'abast de la influència del consistori tolosà i fins a quin punt representa una innovació que suplanta la tradició trobadoresca.

La crítica ha tendit a emfasitzar la discontinuïtat entre la lírica consistorial i la dels trobadors i el consistori ha estat sovint presentat com la represa d'una lírica que havia mort amb el segle XIII, després d'un llarg període de decadència a conseqüència dels canvis motivats per la croada. La historiografia literària no ha explicat amb arguments prou convincents, però, de quina manera un grup de burgesos ressusciten una lírica (que d'altra banda encara es considera viva tres dècades abans) i com aquest nou grup social aconsegueix un prestigi tan gran que tenyeix l'esfera de circulació d'una poesia fins aleshores associada primordialment a l'àmbit noble. Com hem observat abans, l'aplicació d'aquesta mena de generalitzacions al context català, quan es fa explícita, planteja dubtes importants. Resumint-ho en una pregunta: tindria algun sentit que el rei d'Aragó importés un model burgès per a un concurs de la mateixa poesia que feia segles que s'associava amb la seva dinastia?

Diversos factors poden ajudar a calibrar la continuïtat entre la lírica dels trobadors i la del consistori i la justa rellevància d'aquesta darrera a la Corona d'Aragó. En primer lloc, les tendències de la lírica trobadoresca al segle XIII, especialment a la segona meitat, apunten clarament a la poesia dita tolosana com una continuació natural. Com ha afirmat Douglas Kelly (2005), l'estètica i els continguts de la poesia occitana del pas del XIII al XIV responen a un fenomen comú a tota la cultura europea de l'època, i la preocupació per la poesia religiosa, la glossa moral i la tractadística literària estan també plenament inserides en el seu temps.³² En aquest sentit el model jurídic i universitari del consistori segueix la reivindicació de la poesia com a saber i l'interès per la casuística que desenvolupen autors trobadorescos tardans com Cerverí de Girona, At de Mons o Guiraut Riquier.³³

³² Són nocions comentades més àmpliament a Kelly (1991).

³³ Sobre aquests trets comuns de la poesia tardotrobadoresca i la del XIV, a més de Kelly (2005), vegeu Cabré (1999), Fedi (1999) i també Passerat (2000).

Aquesta orientació intel·lectual no s'hauria d'interpretar, doncs, com un mer interès arqueològic o nostàlgic durant un període de decadència (i encara menys com una innovació de caràcter burgès) sinó com una actitud pròpia dels corrents intel·lectuals contemporanis que es reflecteixen en la literatura vernacle. La penetració d'aquesta concepció de la poesia es pot resseguir també en els ambients francesos ja al segle XIII amb l'expansió del *dit* i la major exhibició de continguts savis, de recursos 'subtils' o del que Michel Zink anomena «*infarinatura accademica*» en l'obra de Rutebeuf o d'Adam de la Halle, un to que té la seva continuació natural al segle XIV amb noms com Guillaume de Machaut.³⁴

En segon lloc, convé destacar la participació de la noblesa a les activitats del consistori, com a promotors i com a concursants. Cal afegir a la implicació de Bernart de Panassac en l'organització del consistori, els concursants registrats a *Sg* que pertanyen a la petita o gran noblesa occitana, autors d'una poesia de certamen copiada en un còdex luxós d'ambient àulic. D'acord amb això, és abusiu interpretar el consistori com un cercle burgès, aïllat, que opera la *translatio* des d'una ideologia noble a un àmbit nou, per al qual s'han d'actualitzar els valors que es reprenen. D'una manera més ajustada, hauríem de considerar el consistori, en tot cas, com un punt més de la xarxa de centres on es conrea i es difon la lírica, al costat de les corts nobles (a les quals pertany, per exemple, part de les poesies de Cornet i Castellnou).

En tercer lloc, la interacció de diferents estaments socials, que no és estranya a la cultura trobadoresca, apareix combinada amb la competició reglada, amb els concursos públics, en ocasions que precedeixen de molt la fundació del consistori. Per estudiar aquesta interacció voldríem proposar una via d'investigació (potser evident, però fins ara ben poc freqüentada):³⁵ la relació del

³⁴ Sobre l'ús a la lírica francesa del XIII d'un to i elements savis, que evocuen la formació clerical, vegeu Zink (2001) i la introducció de Zink (1989-1990). Per als usos savis i subtils dels poetes del XIV, vegeu el clàssic Poirion (1965).

³⁵ Només ens consta que ho formulin en aquests termes Noulet – Chabaneau (1888: xxii, n. 2), de passada i a propòsit de la rúbrica «*sirventes*», pròpia de les peces marianes dels *puy*s septentrionals, que presenta la peça d'Arnaut Vidal a t: «L'importation en Languedoc d'une institution déjà vieille

consistori amb la tradició dels *puys* poètics que proliferen a França entre els segles XIII i XVI, sovint de caràcter marcadament marià, i amb una estructura, procediments, terminologia i continguts anàlegs als consistorials. Alguns investigadors han situat l'origen d'aquesta institució francesa en una imitació dels antics *puis* occitans (Routledge 1991, Gros 1992: 35-37), però podria haver estat un viatge d'anada i tornada. La tradició occitana primitiva podria haver influït en el naixement dels *puys* francesos i, posteriorment, la tradició tardana francesa haver-se convertit en model per al consistori de Tolosa. Arràs, un dels certàmens més antics, anterior a 1245, pot servir com a pedra de toc per demostrar les possibilitats interpretatives que obre aquesta comparació. La modalitat poètica principal d'aquest certamen era el *jeu parti* de caràcter cortès, i sovint satíric (no estem tan lluny, doncs, de la producció trobadoresca de Rodés),³⁶ i aquest fet mostra la intersecció que els *puys* permeten entre la poesia cortesa dels *trouvères*, la devoció mariana i la tradició trobadoresca de debat. Entre els assistents a Arràs hi trobem burgesos, cavallers i clergues, a més de visitants il·lustres com, el 1263, Carles d'Anjou i el príncep Eduard d'Anglaterra.³⁷

Arràs ens condueix també a una reflexió més enllà de la literatura perquè ens permet establir paral·lels amb l'entramat urbà i social de Tolosa. A la segona meitat del XIII aquella ciutat es componia de dues entitats urbanes separades: la *Cité*, administrada pel bisbe, i la *Ville*, governada per l'abadia entorn de la qual havia crescut i pels representants del rei i del comte Robert II d'Artois. A Tolosa la divisió era entre Burg i Ciutat (Wolff 1958: 62-65 i 126-13; vegeu també el mapa n. 2). La gestió i la justícia ordinària quedava en mans de dotze *échevins* (càrrec semblant als còsols tolosans), provinents d'una oligarquia de banquers, que eren alhora agents del senyor i representants de la comuna.

d'un siècle au moins dans les provinces du nord du royaume serait un fait de notre histoire littéraire bien digne d'être éclairci».

³⁶ Vegeu-ne l'estudi i edició de Guida (1983).

³⁷ Vegeu les darreres aportacions sobre el cas d'Arràs a Berger (1981) i Butterfield (2002: 124-150), i més extensament sobre la tradició dels concursos marians en llengua d'*oïl* a Gros (1992, 1994 i 2006). Per a una panoràmica general, vegeu Brusegan (2001).

La *Ville*, ja ho comencem a veure, no es correspon amb la imatge decimonònica de la burgesia: s'hi organitzaven tornejos i taules rodones, on els combatents representaven personatges artúrics. I era també la seu de la cèlebre *Confrérie des jongleurs et des bourgeois*, que combinava beneficència, promoció del culte marià i activitats literàries. Adam de la Halle va participar en aquestes activitats 'burgeses', però això no defineix en absolut el conjunt de la seva obra, variadíssima, amb peces líriques cortesanes i abundants jocs partits de casuística amorosa, jutjats per membres del patriciat i la noblesa d'Arràs, i també amb una part de la seva carrera al servei de Robert d'Artois i de Carles d'Anjou a Nàpols. Només aquest breu apunt ens sembla que evidencia que el consistori de Tolosa no és una invenció aïllada derivada d'una circumstància repressiva, ni la iniciativa d'un cercle burgès, sinó que, com indiquen els participants i els mecenes dels participants, comprèn nobles, burgesos (és a dir el patriciat urbà) i clergues (que són també els professionals de les lletres que fan carrera administrativa o d'altra mena a l'entorn dels senyors).

IV

La naturalesa i l'abast de la influència del consistori mereixen una anàlisi molt més detallada de la que hem pogut donar aquí. Creiem si més no que cal abandonar l'etiqueta 'escola tolosana' per a qualificar bona part de la producció occitanocatalana de la primera meitat del segle XIV, sobretot perquè els autors que participen als concursos també van compondre poesia 'no consistorial' i els compiladors van copiar-la sense discriminació. I cal remarcar també que, si exclouem les innovacions italianes, un panorama de la lírica romànica del segle XIV duu a paisatges temàtics molt semblants a l'occità.

L'estudi que proposem de la producció i de la transmissió de la poesia catalana de la primera meitat del XIV, que ens doni les claus de la seva pervivència fins ben entrat el segle XV, passa per atorgar la importància deguda a la pervivència d'una àrea cultural occitanocatalana (que no afecta només a la lírica), amb un motor essencial en la cort catalana. I també per interpretar la

producció d'aquest període, tant si prové d'un entorn consistorial com si no, com una continuació de la manera com els trobadors tardans, com ara Guiraut Riquier o At de Mons i en el nostre cas, sobretot, Cerverí de Girona, van llegir i transmetre l'herència trobadoresca. Del panorama esbossat, se'n desprèn a més, de manera evident, la rellevància i centralitat de Joan de Castellnou i Ramon de Cornet, pel gruix i la varietat d'una obra de la qual *Sg* testimonia una recepció privilegiada. Superada, doncs, la lectura consistorial i restrictiva que ens havia llegat la historiografia literària, ara caldrà valorar de quina manera i amb quin profit aquests poetes es van llegir a la Corona d'Aragó.

FONTS

- c* Barcelona, ACA, ms. Ripoll 129 (Cançoneret de Ripoll).
C París, BNF, ms. fr. 22543 (Cançoner trobadoresc *C*).
f París, BNF, ms. fr. 12472 (Cançoner trobadoresc *f*).
G Barcelona, BC, ms. 1744 (Cançoner Carreras).
R París, BNF, ms. fr. 856 (Cançoner trobadoresc *R*).
Sg Barcelona, BC, ms. 146 (Cançoner Gil).
t (*t*¹-*t*²) Tolosa de Llenguadoc, B. Municipale, ms. 2885 (Registre Cornet).
*t*³ Tolosa de Llenguadoc, B. Municipale, ms. 2886 (Registre Galhac).
V Venècia, B. Nazionale Marciana, ms. fr. app. 11 (Cançoner trobadoresc *V*).
VeAg Barcelona, BC, ms. 7-8 (Cançoner Vega Aguiló).

OBRES CITADES

- Alberni, Anna, 2003: *El Cançoner Vega-Aguiló (BC, mss. 7 i 8): estructura i contingut*, Tesi doctoral inèdita, Barcelona: Universitat de Barcelona. Se'n pot llegir una versió electrònica a <<http://www.tdx.cesca.es/TDX-0506105-132942/>>.
- Alberni, Anna, 2005: «El cançoner occità *V*: un estat de la qüestió», *Cultura Neolatina*, 65, fasc. 1-2, pp. 156-180.
- Alberni, Anna, 2006a: «Uguet del Vallat, un trobador a la cort de Pere el Cerimoniós», in *Trobadors a la Península Ibèrica. Homenatge al Dr. Martí de Riquer*, ed. V. Beltran, M. Simó, E. Roig, Barcelona: PAM, 1-12.
- Alberni, Anna, 2006b: «Deux albas catalanes anonymes du XIVème siècle», in *L'espace lyrique méditerranéen*, ed. D. Billy, F. Clément, A. Combes, Tolosa: Presses Universitaires du Mirail, 265-89.
- Asperti, Stefano, 1985. «*Flamenca* e dintorni. Considerazioni sui rapporti fra Occitania e Catalogna nel xiv», *Cultura Neolatina*, 45, pp. 59-102.
- Asperti, Stefano, 1995. *Carlo I d'Angiò e i trovatori: Componenti 'provenzali' e angioine nella tradizione manoscritta della lirica trobadorica*, Ravenna: Longo Angelo.

- Asperti, Stefano, 1999. «I trovatori e la Corona d'Aragona. Riflessioni per una cronologia di riferimento», *Mot so razo*, 1, pp. 12-31; versió revisada i ampliada a <<http://www.riale.unina.it/bollettino/base/corona.htm>>.
- Asperti, Stefano, 2002. «La tradizione occitanica», *Lo spazio letterario del Medioevo*, 2. *Il Medioevo volgare. II. La circolazione del testo*, dir. P. Boitani, M. Mancini, A. Vàrvaro, II, Roma: Salerno, pp. 521-554.
- Avalle, d'Arco Silvio, 1991. *I manoscritti della letteratura in lingua d'oc*, ed. Lino Leonardi, Torí: Einaudi.
- Badia, Lola, 1983. *Poesia catalana del s. XIV. Edició i estudi del Cançoneret de Ripoll*, Barcelona: Quaderns Crema.
- Beltran, Vicenç, 2006. «El cançoner perdut de Girona: els Mayans i l'occitanisme il·lustrat», in *Trobadors a la península Ibèrica. Homenatge al Dr. Martí de Riquer*. ed. V. Beltran, M. Simó i E. Roig, Barcelona: PAM, pp. 91-120.
- Berger, Roger, 1981. *Littérature et société arrageoise au XIIIe siècle. Les chansons et dits artésiens*, Arràs: Commission Départementale des Monuments Historiques du Pas-de-Calais.
- Brusegan, Rosanna, 2001. «Arras e il mondo cittadino», in *Lo spazio letterario del medioevo*, 2. *Il Medioevo volgare. I. La produzione del testo*, dir. P. Boitani, M. Mancini, A. Vàrvaro, II, Roma: Salerno, pp. 497-543.
- Butterfield, Ardis, 2002. *Poetry and Music in Medieval France. From Jean Renart to Guillaume de Machaut*, Cambridge: Cambridge UP.
- Cabré, Lluís – Torró, Jaume, 2008. «Vicenç Comes, cambrer reial i conegut de Bernat Metge», *Mot so razo*, 7, pp. 42-51.
- Cabré, Miriam, 1999. *Cerverí de Girona and his Poetic Traditions*, Londres: Tamesis.
- Cabré, Miriam – Martí, Sadurní, 2007. «Per a una base de dades dels cançoners catalans medievals. L'exemple de SG», in *Actes del 13è col·loqui internacional de l'AILLC (Girona, 2003)*, ed. S. Martí (coord.), M. Cabré, F. Feliu, N. Iglesias i D. Prats, III, Girona – Barcelona: ILCC – PAM, pp. 171-186.
- Cabré, Miriam – Martí, Sadurní, en premsa. «Le chansonnier Sg au carrefour occitanocatalan», *Romania*.

- Casas Homs, Josep Maria, 1969. *Joan de Castellnou. Segle XIV. Obres en prosa*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajua-na.
- Cura Curà, Giulio, 2006. «Annotazioni sull'uso degli antonimi *fals* e *leyal* in contesti metapoetici della lirica trobadorica», *La parola del testo*, 10, pp. 7-20.
- Di Girolamo, Costanzo, 1995. «L'eredità dei trovatori in Catalogna», *Filologia antica e moderna*, 9, pp. 7-25.
- Fedi, Beatrice, 1999. «Per un'edizione critica della prima redazione in prosa delle *Leys d'Amors*», *Studi medievali*, 3a sèrie, 40.1, pp. 43-118.
- Folena, Giancarlo, 1976. «Tradizione e cultura trobadorica nelle corti e nelle città venete», in *Cultura e lingue nel Veneto medievale*, Pàdua: Programma, pp. 1-137.
- Gros, Gérard, 1992. *Le poète, la vierge et le prince du Puy. Étude sur les Puys marials de la France du Nord du XIVe siècle à la Renaissance*, Paris: Klincksieck.
- Gros, Gérard, 1994. *Le poète, la vierge et le prince. Étude sur la poésie mariale en milieu du cour aux XIVe et XVe siècles*, Saint-Etienne: Publications de l'Université de Saint-Etienne.
- Gros, Gérard, 2006. «Histoire littéraire et Puy poétique: la poésie mariale de concours au Moyen Âge», *Travaux de littérature*, 19, pp. 39-55.
- Guida, Saverio, 1983. *«Jocs» poetici alla corte di Enrico II di Rodez*, Mòdena: Mucchi.
- Jeanroy, Alfred, 1916. *Bibliographie sommaire des chansonniers provençaux. Manuscrits et éditions*, Paris: Champion.
- Jeanroy, Alfred, 1934. «La poésie académique à Toulouse aux XIVe et XVe siècles», in *La poésie lyrique des troubadours*, II, Tolosa – Paris: Privat – Didier, pp. 347-364.
- Jeanroy, Alfred, 1941. «La poésie provençale dans le Sud-Ouest de la France et en Catalogne du début au milieu du XIVe siècle», in *Histoire littéraire de la France*, XXXVIII, Paris: Imprimerie Nationale, pp. 1-138, pp. 661-662.
- Kelly, Douglas, 1991. *The Arts of Poetry and Prose*, Turnhout: Brepols, 1991
- Kelly, Douglas, 2005. «The Late Medieval Occitan Art of Poetry: the Evidence from At de Mons and Raimon de Cornet», in *Études de langue et de littérature médiévales offertes à Peter T.*

- Ricketts à l'occasion de son 70ème anniversaire*, ed. A. Buckley i D. Billy, Turnhout: Brepols, pp. 681-692.
- Maninchedda, Paolo, 2003. Joan de Castellnou, *Compendis de la conoxença dels vicis que-s podon esdevenir en los dictats del Gay Saber*, Càller: CUEC.
- Martí, Sadurní, en preparació. «Joan de Castellnou revisited: Notes on the contemporary section of troubadours of chansonnier Sg».
- Marquette, Jean-Bernard, 1978. «Les Albret. Le rôle politique (1240-1360)», *Cahiers du Bazadais*, 41, 2n trimestre 1978, pp. 377-535.
- Marquette, Jean-Bernard, 2002. «Bazas au temps de Pèir de Ladils», *Cahiers du Bazadais*, 138-139, pp. 73-99.
- Massó i Torrents, Jaume, 1913-14. «Bibliografia dels antics poetes catalans», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 5, pp. 3-276.
- Massó i Torrents, Jaume, 1922. «L'antiga escola poètica de Barcelona», *Quaderns d'estudi*, 14, pp. 51-58.
- Massó i Torrents, Jaume, 1932. *Repertori de l'antiga literatura catalana. La poesia*, I, Barcelona: IEC.
- Meneghetti, Maria Luisa, 1992. *Il pubblico dei trovatori. Ricezione e riuso dei testi lirici cortesi fino al xiv secolo* [1a ed.: 1984], Torí: Einaudi. Segona edició corregida i ampliada.
- Meneghetti, Maria Luisa, 1999. «La forma-canzoniere fra tradizione mediolatina e tradizione volgare», *Critica del testo*, 2.1, pp. 119-140.
- Meyer, Paul, 1898. «Troubadours de la fin du xiiie siècle et du commencement du xive», in *Histoire littéraire de France*, XXXII, París: Imprimerie Nationale, pp. 57-78.
- Navàs, Marina, 2007. *El Registre de Cornet t¹-t² (BMT, 2885). Descripció codicològica*, Treball de recerca inèdit, Girona: Universitat de Girona.
- Noulet, Jean Bapiste – Chabaneau, Camile, 1888. *Deux ms. provençaux du xive siècle contenant des poésies de Raimon de Cornet, de Peire Ladils et d'autres poètes de l'École Toulousaine*, Montpellier, 1888; reimpr. Ginebra – Marsella: Slatkine Lafitte, 1973.
- Olivella, Pilar, 1998a. «À propos de l'oeuvre de Raimon de Cornet copiée en Catalogne», *Butlletín de l'AIEO*, 14, pp. 51-61.

- Olivella, Pilar, 1998b. «Raimon de Cornet, una mostra de poesia tolosana a Catalunya», in *Actes del V Congrés Internacional de l'AIEO* (Universit  de Toulouse – Le Mirail), Pau: AIEO, I, pp. 167-177.
- Olivella, Pilar, 2002. *La poesia occitana de la primera meitat del segle XIV: L'exemple de Raimon de Cornet*, Tesi doctoral inèdita, Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Olivella, Pilar, 2002a. «El joc acrobàtic d'Austorc de Galhac i Joan de Castellnou», in *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó*, ed. L. Badia, M. Cabré i S. Martí, Barcelona: Curial – PAM, pp. 385-407.
- Pagès, Amed e, 1945. *La «Vesio» de Bernat de So et le «Debat entre honor e delit» de Jacme March. Po mes proven o-catalans du XIV siècle. Suivis du «sirventes» de Joan de Castellnou*, Tolosa – Paris: Privat – Didier.
- Passerat, Georges, 2000. «L' glise et la poésie: les d buts du *Consistori del Gay Saber*», *Cahiers de Fanjeaux*, 35, pp. 443-473.
- Pujol i Canelles, Miquel, 2001. *Poesia occitanocatalana de Castell  d'Empúries. Recull de poemes de finals del segle XIII i primer terç del XIV*, Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos.
- Poirion, Daniel, 1965. *Le poète et le prince. L' volution du lyrisme courtois de G. de Machaut   Charles d'Orl ans*, Paris: Presses Universitaires de France; reimpr. Ginebra: Slatkine, 1978.
- Riera i Sans, Jaume, 2008. «Una can o de despit contra el rei Martí», *Mot so razo*, 7, pp. 34-41.
- Riquer, Martí de, 1950. «Contribución al estudio de los poetas catalanes que concurrieron a las justas de Tolosa», *Boletín de la Sociedad Castellnonense de Cultura*, 26, pp. 280-310.
- Riquer, Martí de, 1954. «Le troubadour Peyre de Rius et Gaston F bus, comte de Foix», *Annales du Midi*, 63, pp. 269-273.
- Riquer, Martí de, 1964. *Història de la literatura catalana. Part Antiga*, I, Barcelona: Ariel.
- Riquer, Isabel – Gómez Muntané, Maricarmen, 2003. *Las canciones de Sant Joan de les Abadesses. Estudio y edición filològica y musical*, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres.
- Romieu, Maurice, 2002. «P ir de Ladils, oeuvres. Pr sentation et traduction par M. R.», *Cahiers du Bazadais*, 138-139, pp. 5-72.
- Routledge, Michael J., 1991. «Troubadours, trouv res et la cour du Puy», in *Contacts de langues, de civilisations et intertext-*

- tualité (III Congrès international de l'AIEO Montpellier 1990)*, Montpellier: Université Paul Valéry, III, pp. 1133-1144.
- Rubió i Lluch, Antoni, 1908-21. *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, Barcelona: IEC, 2 vols.
- Rubió i Balaguer, Jordi, 1984. *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya – PAM.
- Tavani, Giuseppe, 1980. «Tolosa i Barcelona: dos consistoris per a una poesia», in *Per una història de la cultura catalana medieval*, Barcelona: Curial, pp. 53-81.
- Tucó-Chala, Pierre, 1993. *Gaston Fébus, prince des Pyrénées (1331-1391)*, Anglet: Editions J & D – Editions Deucalion.
- Vic, Claude de – Vaisette, Jean-Joseph, 1872-75. *Histoire générale de Languedoc*, ed. M. E. Delanier i notes de M. E. Mabilie i M. E. Bary, Tolosa: Privat, 11 vols.; ed. facsímil Nimes: Lacour.
- Wolff, Philippe, 1958. *Histoire de Toulouse*, Tolosa: Privat.
- Zamuner, Ilaria, 2003. *Intavulare. Tavole di canzonieri romanzi, I. Canzonieri provenzali, 3. Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana V (Str. App. 11 = 278)*, Mòdena: Mucchi.
- Zink, Michel, 2001. «Parigi e il suo ambiente universitario nel secolo XIII», *Lo spazio letterario del Medioevo. 2. Il Medioevo volgare. I. La produzione del testo*, dir. P.Boitani, M. Mancini, A. Vârvaro, II, Roma: Salerno, pp. 573-610.
- Zink, Michel (ed.), 1989-1990: Rutebeuf, *Oeuvres complètes*, 2 vols., París: Bordas.
- Zufferey, François, 1981. *Bibliographie des poètes provençaux des XIVe et XVe siècles*, Ginebra: Droz.
- Zufferey, François, 1987. *Recherches linguistiques sur les chansonniers provençaux*, Ginebra: Droz.